

Projekt IPPP ČR 2006

Závěrečná zpráva

Longitudinální výzkum nadaných žáků a standardizace SON-R, dílčí

zpráva

Odborný garant: PhDr. David Heider

1. Cíle projektu

Longitudinální výzkum nadaných žáků, který ve formě rezortního projektu podporuje MŠMT a realizuje IPPP ČR, je zaměřen na identifikaci nadaných žáků v prostředí české školy, popis jejich charakteristických vlastností, sociálního a rodinného zázemí, stanovení koncepčních kroků v oblasti pedagogické praxe s ohledem na povahu podpory v kontextu pozice žáka se speciálními vzdělávacími potřebami a optimální rozvoj klíčových kompetencí této kategorie žáků. Výzkum přispívá k naplňování závazků, které vyplývají z vyhlášky č.73/2005, zákona č. 561/2004 Sb. O předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon).

Dílčí šetření, realizované v roce 2006, je zaměřeno na charakteristiku populace nadaných v oblasti rodinného zázemí a oblasti sociální (s akcentem na vrstevnické vztahy). Chceme tak částečně odpovědět na otázku, jací jsou nadaní žáci s ohledem na pohlaví dítěte, na kvalitu sociální pozice ve vrstevnické skupině a rodinného prostředí. Zároveň bychom rádi identifikovali možná specifika nadaných žáků v prostředí české školy; do jaké míry se kulturní background může projevat také v oblasti nominace a charakteristik nadaných žáků.

2. Charakteristika šetření

V roce 2006 byla na IPPP ČR ve spolupráci s vybranými psychology pedagogicko-psychologických poraden (koordinátory péče o nadané v regionu) realizována standardizační studie k psychodiagnostickému nástroji SON-R 2,5-7, který měří úroveň kognitivních schopností u dětí od 2,5 do 7 let věku. V průběžném roce bylo sebráno 653 protokolů od dětí z celé ČR dle normálního rozložení ve všech sledovaných sociodemografických kategoriích¹. V rámci tohoto šetření byl také distribuován dotazník vztahující se k výše formulovaným tématům². Příмыми respondenty dotazníku byli tedy psychologové pedagogických poraden ČR, kteří jsou součástí pracovní skupiny k problematice nadaných žáků na IPPP ČR a zároveň krajskými koordinátory problematiky péče o nadané žáky ve svých regionech.

3. Metoda výzkumu

Stěžejní metodou výzkumu byl dotazník, který byl vyplňován o dětech s výsledným celkovým IQ nad 125 bodů dle vyšetření pomocí SON-R 2,5-7 (kromě kapitoly 5.3.4. kdy

---

¹ Pohlaví, věk, region ČR, trvalý pobyt ve městě/vesnici, vzdělání rodičů, socioekonomický status, úplná/neúplná rodina, národnost, tělesné postižení dle údajů ČSÚ (zejm. sčítání obyvatelstva z roku 2001 a další statistické údaje).

² viz přílohy, kapitola 7

byla využita všechna data ze standardizace, tedy 653 probandů). Test je zcela nonverbální, je složen z šesti subtestů a dílčími skóry jsou performační a úsudkové IQ. Výběr respondentů popisovaného výzkumu je tedy determinován výkonem v úlohách, které nejsou závislé na úrovni znalostí a verbální dovednosti. Měření IQ je tedy na úrovni spíše fluidní inteligence³.

Testování nástrojem SON-R probíhalo v rámci běžného vyšetření za účasti alespoň jednoho rodiče. Dotazník byl vyplňován s pomocí rodičů a u některých otázek také dětí. Kromě objektivně anamnestických dat (kdy je přirozeně dotazován rodič a v některých případech také dítě) je v dotazníku dotazován také psycholog, zejména v oblasti „dojmu“, tedy skutečnosti, jak psycholog dítě pozoruje v porovnání s ostatními klienty v klinické situaci. Tento údaj nám může pomoci diferencovat behaviorální specifika nadaných dětí⁴.

Získaná data byla zpracována v programu SPSS. Otevřené otázky byly kódovány do kategorií, které jsou uvedeny u každé položky. Použité statistické metody byly četnosti, výpočet průměru a podílu, kontingenční tabulka a T-test dvou nezávislých proměnných.

4. Kategorie výzkumu

V dotazníku (viz příloha 1) jsou obsaženy otázky, které se dotýkají čtyřech základních oblastí s následujícími tématy:

- 1) Nadání a dítě
  - a. Charakter nadání
  - b. Projevy nadání
  - c. Popis dítěte z pozice psychologa
- 2) Rodiče, rodina
  - a. „Příběh“ nadání
  - b. Reakce rodičů na nadání dítěte
  - c. Hodnotový systém rodiny
  - d. Sociodemografická charakteristika rodin nadaných dětí (při využití všech dostupných dat ze standardizace SON-R)
- 3) Nadané dítě a vrstevníci
  - a. Spokojenost dítěte ve skupině vrstevníků
  - b. Role a výjimečnost dítěte mezi vrstevníky
- 4) „Dvojitá výjimečnost“
  - a. Problematika SPU u nadaných dětí
  - b. Problematika nerovnoměrného vývoje u nadaných

U skupiny kategorií 1 jsou pozorovány behaviorální projevy dítěte, včetně výsledků jeho, většinou spontánní, činnosti. Chceme identifikovat nejčastější oblasti nadání, jejich relativní stálost a zároveň popsat děti tak, jak byly vnímány psychologem během vyšetření a jak o jednotlivých činnostech referují rodiče. Cílem je identifikovat možná specifika, odlišnosti oproti běžné populaci.

³ Fluidní inteligence = psychologický konstrukt, který je součástí G-faktoru, tedy obecných rozumových předpokladů, přičemž fluidní inteligence je ovlivněna zejména dědičností

⁴ V textu přirozeně užíváme v této souvislosti formulace „psycholog dítě vnímá...“ apod. Předpokládáme však, že pozice psychologa v klinické situaci je předpokladem diagnostické objektivity s určitým referenčním rámcem (klinická zkušenost) a osobní neangažovanosti, výše uvedené formulace lze tedy v tomto kontextu nahradit formulacemi typu „dítě je...“.

Kategorie 2 se týká údajů, které bychom mohli nazvat anamnestickými. Chceme zjistit povahu „příběhu“ nadání, tedy do jaké míry je talent či nadání součástí rodové tradice, jak je výsledek inteligenčního testu hodnocen ze strany rodičů, jaké má rodina hodnoty. Cílem by měla být identifikace rodinného backgroundu a porovnání výsledků s dostupnými daty ze zahraničních výzkumů.

Třetí oblast kategorií je oblastí sociální. Jak dítě navazuje kontakt s vrstevníky, jak se v kolektivu cítí a čím je výjimečné. Přestože z převážné většiny jde o děti, které zatím nenastoupily povinnou školní docházku a jejich vrstevnická skupina je buď neformální, nebo formalizovaná na úrovni třídy MŠ (nejsou tedy akcentována témata jako poznání, školní výkon apod.), jde nám identifikaci výraznějších odlišností v oblasti sociálních dovedností a role.

Poslední oblast, které budeme věnovat pozornost je problematika tzv. „dvojití výjimečnosti“ (výskyt nadání společně se symptomy nerovnoměrného vývoje, deficity dílčích funkcí, SPU). Zajímá nás, do jaké míry je v dané věkové kategorii tato problematika přítomná.

Zvláštní pozornost budeme věnovat odlišnostem výsledků dle pohlaví dítěte.

5. Získaná data

5.1. Popis vzorku

Z celkového počtu 653 sebraných protokolů, 140 dětí splňovalo podmínky pro zařazení do výzkumného vzorku. Z tohoto počtu bylo 79 chlapců (56,4 procent) a 61 děvčat (43,6 procent). Všechny děti byly ve věku od 2,5 do 7 let. Regionální rozložení bylo rovnoměrné (s mírně převažujícím počtem dětí z Prahy a dalších velkých měst). Některé položky dotazníku nebyly vyplňovány (viz údaje níže), což zadání umožňovalo.

5.2. Nadání a dítě

5.2.1. Charakter nadání

Deskriptivní statistika

Otázka „charakter nadání“ byla otevřená (s uvedením „všeobecné nadání“ jako příklad). Některé odpovědi bylo třeba kódovat do uvedených kategorií. Například:

Sportovní a pohybové nadání: *dobrý v...* (nějaká sportovní či pohybová disciplína), *tancuje, zabývá se sportem, sport*, apod.

Umělecké nadání: *talent na..., dobře kreslí, maluje, zpívá, hraje na ...* (hudební nástroj), apod.

Matematické nadání: *dobře počítá, dobrý v počtech*, apod.

Literární nadání: *píše povídky, píše příběhy*, apod.

U pěti respondentů nebyla položka vyplněna a u 47 respondentů byly vyplněny dvě položky. Výsledky jsou uvedeny v tab. č.1.

Tab. č. 1 – Struktura povahy nadání

Všeobecné nadání	Sportovní a pohybové nadání	Umělecké nadání	Matematické nadání	Literární nadání	Vyazuje nadprůměrné logické myšlení.	Technické nadání
106	7	16	17	14	12	20

Výrazné zvýšení četnosti všeobecného nadání souvisí s věkem pozorovaných dětí (nevyhraněný zájem) a zároveň se zadáním dotazníku (všeobecné nadání je uvedeno jako příklad).

Zároveň z popisu jednotlivých kategorií lze usoudit na to, že jednotlivé charakteristiky jsou determinovány více behaviorálními projevy dětí, než-li trvalým a hlubokým zájmem a talentem. Pokud tedy dítě často kreslí, lze usoudit na umělecké nadání, nejde však o identitní a výkonovou kategorii. Povaha nadání je tedy spíše cílem zájmu dítěte (nebo rodičů). Z tohoto důvodu nelze v věku pozorovaných dětí hovořit o nadání. „Například hudební či pohybové nadání nezahrnujeme do kategorie vysokých schopností (high-ability), ale spíše jako schopnost se dobře učit...“⁵. Hovoříme-li tedy o konkrétním nadání dítěte ve věku, kdy nelze zcela usuzovat na další vývoj dovedností, je na místě hovořit spíše o zájmu.

V kontextu této zprávy tedy budeme z psychologického hlediska odlišovat dvě oblasti nadání:

- 1) Dispoziční – vychází z výsledků testu a dotýká se oblasti obecné inteligence jako předpokladu k výkonu (G-faktor, dle Cattelovy teorie fluidní inteligence). Vytváří předpoklad k učení, analýzy a syntézy problému apod.
- 2) Výkonová/behaviorální – vychází z výsledků zájmů a spontánních aktivit dítěte v různých oblastech. Je kategorií s vyšším vlivem prostředí a motivace. Kritériem pro posouzení je především frekvence realizovaných činností a porovnání kvality produktů s vrstevníky.

5.2.2. Projevy nadání

Dotazník obsahoval otevřenou otázku na téma výrazných projevů nadání u dítěte. Výjimečnost pozorovaného zájmu a výsledků spontánních aktivit dítěte byla hodnocena arbitrárně z pozice rodiče a psychologa-examinátora testu. Referenčním rámcem je v tomto případě běžný výkon dítěte daného věku tak, jak jej pozoruje psycholog a subjektivní dojem rodiče.

Uváděná data se prolínají s předchozí subkapitolou, neboť se dotýkají behaviorální oblasti nadání.

Jednotlivá sdělení byla roztříděna do kategorií s následujícími četnostmi:

Tab. č.2 – Projevy nadání

Má výrazně větší slovní zásobu než vrstevníci.	Spontánně čte před začátkem ZŠ.	Nadprůměrně ovládá PC	Rád a často čte encyklopedie	Nadprůměrné dovednosti se stavebnicemi
23	68	15	19	22

⁵ Heller, Mönks, Sternberg, Subotnik: *International Handbook of Giftedness and Talent second edition*, Elsevier Science, Oxford 2000, str. 297.

Výsledky četnosti spontánního čtení před nástupem povinné školní docházky je v souladu se zahraničními výzkumy. Je uváděno jako jeden z nejčastějších prediktorů vyššího IQ⁶. Terman ve svém výzkumu uvádí zjištění spontánního čtení u téměř poloviny z probandů s celkovým IQ nad 135⁷, což odpovídá našim zjištěním.

Ostatní kategorie s nižší četností se úzce váží k zájmovému zaměření jednotlivých dětí a jsou velmi výrazně determinovány rodinným a sociálním zázemím (dostupnost hraček, PC, podpora ze strany rodičů apod.). V každém případě lze tvrdit, že tyto činnosti a dovednosti jsou ve vztahu ke kognitivním schopnostem dítěte, neboť vyžadují hlubší zájem, vytrvalejší úsilí a zvýšenou citlivost na určité jevy (např. vyšší slovní zásoba implikuje větší schopnost sémantické diferenciací pojmů, rychlejší asimilace a akomodace ve smyslu Piagetovy teorie kognitivního vývoje, nadprůměrné dovednosti se stavebnicemi implikují vytrvalost, zvýšené dovednosti v oblasti figurální inteligence apod.). Zdá se tak, že nadané děti se v určité oblasti činnosti dokáží déle zabavit, neboť jsou odměňovány úspěchy v podobě vyřešení úkolu a pochvaly ze strany okolí. Zároveň vnímají hlubší souvislosti řešeného problému, a tak programují své aktivity na delší časové období (po vyřešení problému nacházejí další výzvu a zároveň jinou možnost řešení – vytváří se tak více úkolů najednou), odtud často pozorovaná fascinace dítěte úkolem.

Zároveň však jsou děti ve svých činnostech limitovány svým věkem, tedy zralostí CNS a zkušenostmi, které by zájem o daný problém podnítily na delší časové období (míněno v řádu měsíců a roků). Toto tvrzení může o jisté míry dokladovat následující údaj o stálosti předmětu aktivit dítěte. Celé dvě třetiny platných odpovědí tvrdí, že zájem dětí je nestálý a často se mění.

Tab. č. 3 – Stálost zájmu

Stálost zájmu	Četnost	Procenta
odmala konstantní zájem	24	33
zájem je nestálý	48	67

5.2.3. Popis nadaného dítěte z pozice psychologa

K tomuto tématu byly v dotazníku uvedeny dvě otázky. První byla škála pozorované introverze/extroverze od 0 do 9 bodů.

V tabulce uvádíme průměrné hodnoty této škály společně s pohlavím jako druhou proměnnou.

Tab. č. 4 - Míra introverze/extroverze

Pohlaví respondenta	Průměr	N	Směrodatná odchylka
muž	5,33	79	1,879
žena	6,10	60	1,674
celkem	5,66	139	1,828

⁶ Srovnej např. Heller, Mönks, Sternberg, Subotnik: *International Handbook of Giftedness and Talent second edition*, Elsevier Science, Oxford 2000, str. 165-166.

⁷ Tamtéž.

Průměrná hodnota je 5,66, přičemž mezi chlapci a děvčaty je téměř jeden bod rozdíl. Tento rozdíl, společně s rozdílnou hodnotou směrodatné odchylky (u chlapců o dvě desetiny vyšší) poukazuje na níže rozvíjenou divergenci v povaze temperamentu a sociálních vazeb u kognitivně nadaných chlapců. Zatímco dívky jsou spíše otevřené a přátelské (nebo neutrální), u chlapců lze v tomto ohledu pozorovat větší rozdíly (toto tvrzení lze dále problematizovat).

Psychologové měli dále popsat pozorované děti libovolným počtem adjektiv tak, jak je pozorovali v klinické situaci. Tímto způsobem bylo popsáno celkově 122 dětí, 69 chlapců a 53 děvčat. Odpovědi jsme kategorizovali do níže uvedených skupin. Tabulka níže předkládá četnosti jednotlivých adjektiv, přičemž u každé vlastnosti jsou uvedeny četnosti dle pohlaví dítěte.

Tab. č. 5 – Vnímané vlastnosti dětí

1.inteligence	CH	D	2.společensost	CH	D	3.vtip, hra	CH	D
chytrý	1	1	komunikativní	6	3	vtipný	3	0
hloubavý	3	0	přátelský	3	3	Ve selý	4	4
přemýšlivý	2	3	povídavý	5	2	zábavný	1	0
tvůrčí	3	9	společenský	6	8	živý	5	3
rychlý	1	0	otevřený	0	1	hravý	5	0
vnímavý	2	5	temperamentní	1	2			
bystrý	13	8	bezprostřední	1	0			
zvědavý	18	12	spontánní	1	4			
zájmy	0	1	empatický	0	2			
všímavý	1	0	adaptabilní	0	1			
pohotový	6	5	důvěřivý	0	1			
nápaditý	0	1	čilý	1	0			
šikovný	3	1						
zručný	1	0						

4.uzavřenost	CH	D	5.sebejistota	CH	D	6.neklid	CH	D
zádušný	0	1	sebejistý	1	2	netrpělivý	2	1
zdrženlivý	0	1	ctižádostivý	2	2	impulzivní	1	0
nemluvný	1	0	cílevědomý	1	2	neposedný	1	0
uzavřený	1	1	ambiciózní	1	1	náladový	0	1
úzkostný	0	3	nezávislý	0	1	neklidný	3	0
introvertní	1	0	průbojný	0	1	nestabilní	1	0
tichý	1	2	prosazující se	0	1	nenechavý	1	0
plachý	2	1	snaživý	2	2	hyperaktivní	2	1
nejistý	3	1	individualistický	2	0	přecitlivělý	0	1
citlivý	6	7	rázný	1	0			
opatrný	0	1	rozhodný	1	0			
křehký	0	1	samostatný	7	9			
pomalý	2	1	svůj	4	0			
			organizující	0	1			
			dominantní	2	0			
			aktivní	4	2			

7.tvrdohlavost	CH	D	8.ochota	CH	D	9.klid	CH	D
vzpourný	0	1	vstřícný	4	2	pohodový	2	0

neadaptivní	3	0	ochotný	2	1	sympatický	0	1
paličatý	1	0	slušný	1	0	milý	3	7
drzý	1	0	hodný	0	1	klidný	6	6
zlobivý	1	0	umírněný	1	1	kultivovaný	1	0
hlučný	1	0	férový	1	0	vyrovnaný	1	0
neposlušný	1	2	ukázněný	0	1	spokojený	1	1
tvrdohlavý	1	2	kooperativní	2	1			
negativistický	2	0	spolupracující	1	1			
agresivní	2	0	ohleduplný	1	0			
bez hranic	1	0	úslužný	0	1			
panovačný	1	0	motivovaný	2	1			
sebestředný	2	3						

10.pečlivost	CH	D	11.přizpůsobivost	CH	D
soustředěný	1	4	závislý	1	0
precizní	0	1	submisivní	0	1
perfekcionista	1	2	přizpůsobivý	5	4
trpělivý	1	3			
vytrvalý	4	2			
pečlivý	0	2			
pozorný	2	1			
svědomitý	0	1			
zodpovědný	0	1			

Následující tabulka pak předkládá četnosti uvedení jednotlivých kategorií přepočítaná na jednotlivé děti. V případě, že byly k popisu dítěte použita adjektiva spadající do téže kategorie (např. bystrý, hloubavý, vnímavý), bylo započítána pouze jedna charakteristika. Zatímco tedy v předchozí tabulce jsou sledovány četnosti jednotlivých adjektiv, v tabulce následující jsou uvedeny četnosti jedinců v jednotlivých kategoriích.

V dalším sloupci je uvedené procentuální zastoupení dětí v jednotlivých kategoriích (tedy např. 64,15% dívek bylo označeno jako inteligentní) dle pohlaví a celkem.

Tab. č. 6 – Počet dětí v jednotlivých kategoriích rozdělené dle pohlaví

vlastnosti	Dívky		Chlapci		Celkem	
	počet celkem	v procentech	počet celkem	v procentech	počet celkem	v procentech
1. Intelligence	34	64,15%	37	53,62%	71	58,89%
2. Společnost	25	47,17%	20	28,99%	45	38,08%
3. Vtip, hra	4	7,54%	16	23,19%	20	15,37%
4. Uzavřenost	12	22,64%	10	14,49%	22	18,57%
5. Sebejistota	21	39,62%	26	37,68%	47	38,65%
6. Neklid	3	5,66%	10	14,49%	13	10,08%
7. Tvrdohlavost	4	7,54%	13	18,84%	17	13,19%
8. Ochota	7	13,21%	11	15,94%	18	14,58%
9. Klid	12	22,64%	11	15,94%	23	19,29%
10. Pečlivost	13	24,53%	8	11,59%	21	18,06%
11. Přizpůsobivost	5	9,43%	6	8,70%	11	9,07%

Nejvyšší počet hodnocení lze zaznamenat u kategorie chytrost, což je vzhledem k nominaci dítěte jako nadaného vcelku pochopitelné. Výrazně vysoký počet také zaznamenáváme u kategorií sebejistota, společenskost, méně u kategorií klid, pečlivost a uzavřenost. Největší rozdíly mezi pohlavími lze zaznamenat u kategorií vtip, tvrdohlavost, neklid, méně pak u kategorií společenskost a pečlivost. Z těchto rozdílů vyplývají některé odlišnosti ve vnímání nadaných dívek a chlapců, kterým se budeme věnovat níže.

Nadané děti jsou tedy psychology vnímané jako velmi společenské, klidné, sebejisté a vcelku ochotné, ale také jako tvrdohlavé a uzavřené. Heterogenní skupiny nadaných žáků můžeme vnímat, dáme-li jednotlivé kategorie do sémantických opozic. Dostaneme tak tyto párové kategorie (v závorkách jsou uvedeny četnosti):

- 1. společenskost – uzavřenost (45 – 22)**
- 2. tvrdohlavost – ochota (17 – 18)**
- 3. sebejistota (silné Já) – přizpůsobivost (slabé Já) (47 – 11)**
- 4. klid – neklid (23 – 13)**

U kategorií vtip, hra a pečlivost se nevyskytuje párová kategorie (což může být poměrně překvapivé zejména u pečlivosti).

Na všech úrovních (snad kromě „síly Já“) lze vnímat relativní vyrovnanost. Společenskost sice převažuje nad uzavřeností, stejně jako „klid“ nad „neklidem“ a výrazně sebejistota nad přizpůsobivostí, ale nelze říci, že charakteristiky skupiny jako celku se sbíhají do jednoho trsu charakteristik. Vnímání skupiny nadaných dětí je tedy dosti heterogenní. Zdá se, že existují dvě poměrně výrazné skupiny vlastností nadaných. Jedna skupina (více zastoupená) jsou jedinci společenší, sebejistí, ochotní, druhá popisuje jedince uzavřené a vzdorovité (tvrdohlavé). Zastoupení jednotlivých skupin je přibližně v poměru **2:1**. Nevíme však, zda se uvedené skupiny vlastností skutečně sbíhají také u jedinců samotných.

Dá se předpokládat, že dané vlastnosti se budou projevovat mimo jiné ve vztazích s vrstevníky, kterým se budeme věnovat v dalších kapitolách.

Některé z uvedených rozdílů se promění oddělíme-li jednotlivé údaje dle pohlaví (Pro lepší přehled uvádíme v závorkách podíl vlastností v procentech z celkového počtu dětí dle pohlaví).

Chlapci:

společenskost – uzavřenost (29 – 14,5)

tvrdohlavost – ochota (19 – 16)

sebejistota (silné Já) – přizpůsobivost (slabé Já) (38 – 9)

klid – neklid (16 – 14)

Dívky:

společenskost – uzavřenost (47 – 23)

tvrdohlavost – ochota (7,5 – 13)

sebejistota (silné Já) – přizpůsobivost (slabé Já) (40 – 9,5)

klid – neklid (22,5 – 5,5)

Rozdíly se týkají osy tvrdohlavost – ochota, kdy dívky jsou vnímány jako ochotnější, než chlapci (u těch dokonce podíl těch „tvrdohlavějších“ převládá) a osy klid – neklid, kdy dívky jsou vnímány výrazně jako klidnější. Zároveň si můžeme všimnout, že u dívek je více uváděná společenská oblast vlastností, zatímco u chlapců spíše postoj k úkolu (tvrdohlavost –

ochota). Zřejmě to souvisí s genderovým nastavením psychologů, tedy s tím jaká oblast vlastností je u dětí akcentována v souvislosti s pohlavím..

5.3. Rodiče, rodina

Z realizovaných zahraničních výzkumů⁸ a studií vyplývá, že jedním z klíčových vlivů na budoucí úspěšnost dítěte ve škole či profesi je rodinné a kulturní zázemí dítěte. Z rodinných ukazatelů je to především výchovný styl (především autonomie dítěte, vedení k zodpovědnosti, prostor k vyjádření vlastního úsudku), hodnotová orientace rodiny (zejména v oblasti poznání, umění), stabilita vztahů v rodině apod. Z kulturně-společenských vlivů se uvádí příznivá interakce ve společnosti na poli poznání (přítomnost stimulujících osobností a názorů, poznání je významnou společenskou hodnotou), svoboda projevu, snášenlivost vůči neobvyklým stanoviskům⁹ apod.

V předkládaném šetření jsme se zaměřili na rodinné podmínky dětí z českého prostředí, které vykazují vyšší úroveň intelektových schopností, abychom zjistili, zda jejich rodinné klima vykazuje kvality, které podporuje plné rozvinutí jejich potenciálu dle zahraničních studií. Otázky byly zaměřené na téma rodinné „tradice“ nadání, tedy zda se opakovaně v rodinné historii vyskytují jedinci s nadprůměrnými schopnostmi v nějakém oboru. Dále jsme se věnovali hodnotové orientaci rodiny a vztahu, který má rodina k diagnostikovanému nadání svého potomka. Dále nás zajímaly podmínky nominace dítěte jako nadaného, kdo jako první nadání upozoroval a v kolika letech věku.

5.3.1 „Příběh nadání“

Na výše zmíněnou otázku, zda se vyskytují, nebo vyskytovaly v rodině případy nadprůměrných schopností v jakémkoli oboru, jsme získali 137 odpovědí s následným rozložením:

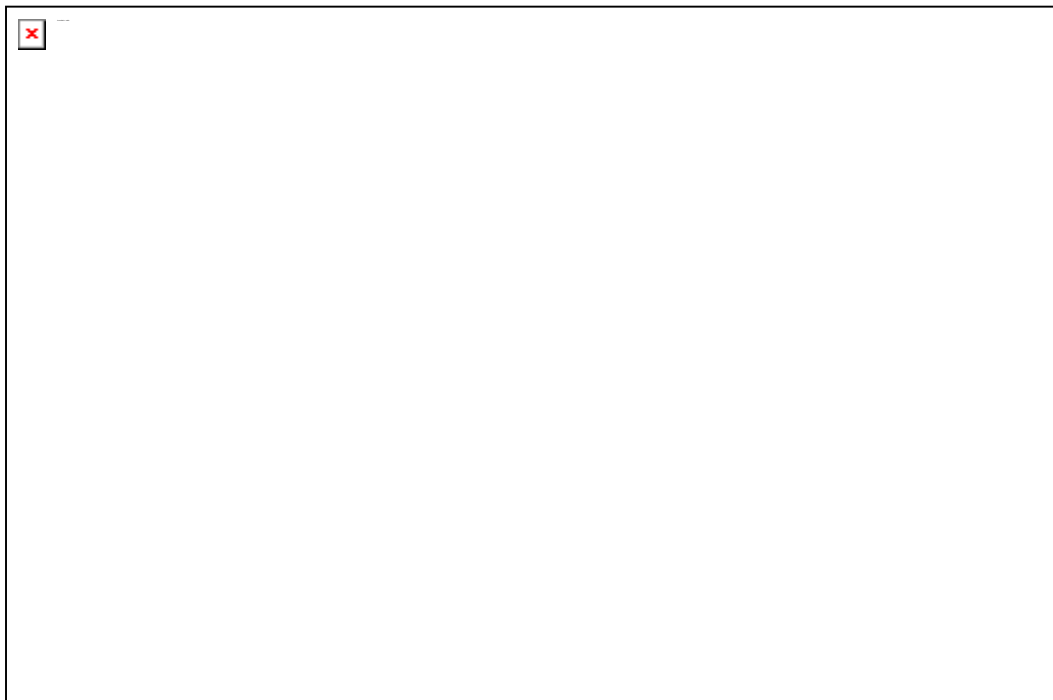
Tab. č. 7 – Tradice nadání v historii rodiny

	Četnost	Procenta
ano	62	45,3
nelze říci	58	42,3
ne	17	12,4

Tab. č. 8 – Tradice nadání v historii rodiny

⁸ Srovnej např. Dacey, Lennon: *Kreativita*, Grada, Praha 2000, nebo Heller, Mönks, Sternberg, Subotnik: *International Handbook of Giftedness and Talent second edition*, Elsevier Science, Oxford 2000.

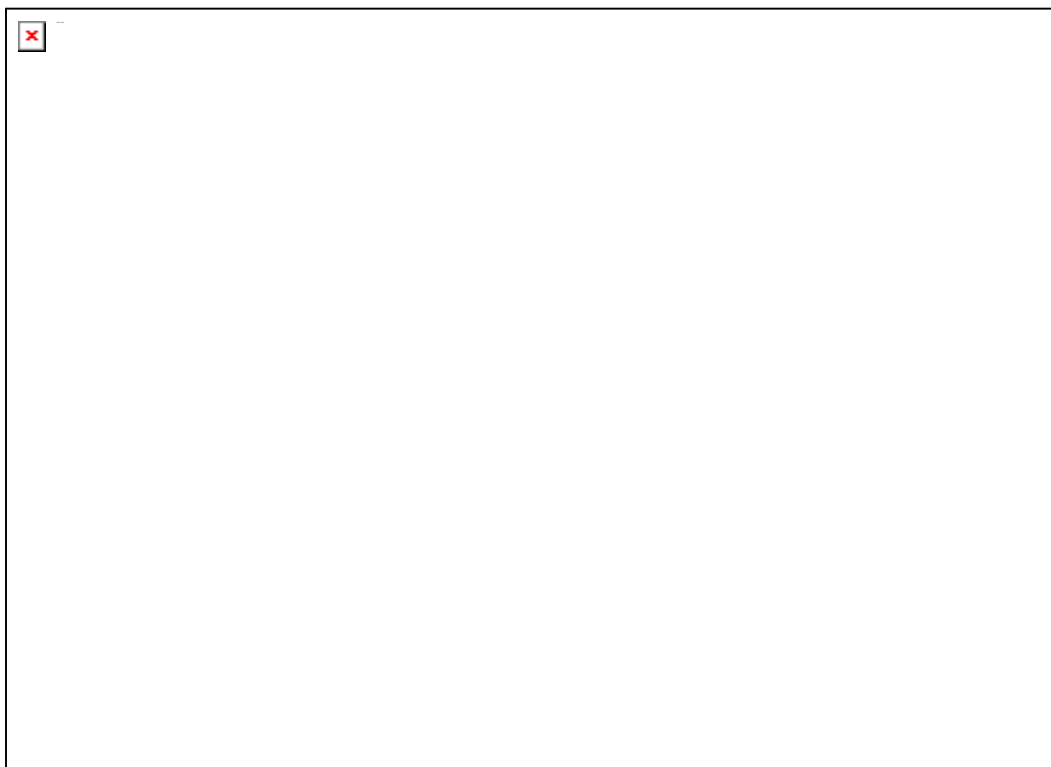
⁹ Srovnej Dacey, Lennon: *Kreativita*, Grada, Praha 2000, str. 82.

Téměř polovina respondentů (44,3%) odpověděla, že v jejich rodině lze zaznamenat výskyt nadaných jedinců, naproti tomu 12,1 procent tento jev odmítlo. Lze tedy přepokládat, že nadané děti jsou častěji z rodin, kde se již nadání v určité podobě vyskytlo, zároveň nelze s jistotou tento jev přisoudit jen biologickým ani jen sociálním souvislostem.

Ohledně věku, kdy byla zpozorována u dítěte určitá forma nadání jsme získali data od 104 respondentů s těmito výsledky:

Tab. č. 9 – Rozložení věku nominace

Tab. č. 10 – Statistické hodnoty věku nominace. V jakém věku bylo pozorováno nadání?

N	Platných	104
	Neplatných	36
Průměr		2,79
Medián		3,00
Modus		2
Směrodatná odchylka		1,076
Minimum		1
Maximum		6

Průměrný věk zjištění nadání je 2,79, přičemž u téměř poloviny dětí (47,3%) bylo nadání pozorováno před třetím rokem věku, nejčastěji šlo o nadprůměrné slovní vyjadřování, práci s PC či jinou elektronikou, práce se stavebnicemi apod.

Jak vyplývá z následující kontingenční tabulky, věk identifikace klesá s udávaným výskytem nadání v rodině. Dá se tedy předpokládat, že rodina, kde se vyskytoval jedinec s nadprůměrnými schopnostmi, má dříve tendenci tento jev identifikovat také u svých potomků.

Tab. č. 11 – Kontingenční tabulka věku identifikace a výskytu nadání v rodině

			Je nadání v rodině "tradici"?			Celkem
			ano	nelze říci	ne	
V jakém věku bylo	1	Pozorovaná hodnota	4	1	1	6
		Očekávaná hodnota	3,1	2,2	,8	6,0

pozorováno nadání?		Podíl z kategorie „nadání v rodině“	7,7%	2,7%	7,7%	5,9%
2	Pozorovaná hodnota	28	11	2	41	
	Očekávaná hodnota	20,9	14,9	5,2	41,0	
	Podíl z kategorie „nadání v rodině“	53,8%	29,7%	15,4%	40,2%	
3	Pozorovaná hodnota	14	12	5	31	
	Očekávaná hodnota	15,8	11,2	4,0	31,0	
	Podíl z kategorie „nadání v rodině“	26,9%	32,4%	38,5%	30,4%	
4	Pozorovaná hodnota	6	10	2	18	
	Očekávaná hodnota	9,2	6,5	2,3	18,0	
	Podíl z kategorie „nadání v rodině“	11,5%	27,0%	15,4%	17,6%	
5	Pozorovaná hodnota	0	1	2	3	
	Očekávaná hodnota	1,5	1,1	,4	3,0	
	Podíl z kategorie „nadání v rodině“	,0%	2,7%	15,4%	2,9%	
6	Pozorovaná hodnota	0	2	1	3	
	Očekávaná hodnota	1,5	1,1	,4	3,0	
	Podíl z kategorie „nadání v rodině“	,0%	5,4%	7,7%	2,9%	

U rodin, které uváděly výskyt nadaného jedince, bylo ve věku do tří let identifikováno 61,5% procent dětí (oproti 47,3% u celého souboru). Také průměrný věk identifikace v jednotlivých kategoriích dle výskytu nadání v rodině je dosti odlišný:

Tab. č. 12 – Průměrný věk identifikace dle výskytu nadání v rodině

Je nadání v rodině "tradici"?	Průměr
ano	2,42
nelze říci	3,14
ne	3,38
celkem	2,80

Vliv určitého „zaměření rodiny na nadání“ se přirozeně vyskytuje také u otázky, kdo jako první pozoroval nadání u dítěte. Jednoznačně nejčastěji jako první nadání pozorovali rodiče (85,8%), dále pak psycholog a učitel v MŠ. Zároveň u rodin, kde je tradice nadání, je tento ukazatel ještě výraznější (96,2%). Naopak u rodin, kde se nevyskytuje žádný jedinec, který by vykazoval mimořádné výsledky v nějakém oboru se výrazněji objevují učitelé MŠ a psychologové jako ti, kteří nadání u dítěte pozorují jako první.

Tab. č. 13 – Kdo pozoroval nadání vs. „Je nadání v rodině tradicí?“

			Je nadání v rodině "tradici"?			Celkem
			ano	nelze říci	ne	
Kdo pozoroval nadání?	rodiče	Počet	51	32	8	91

		Podíl	96,2%	80,0%	61,5%	85,8%
babička	Počet		1	0	0	1
	Podíl		1,9%	0%	0%	9%
jiný příbuzný	Počet		1	0	0	1
	Podíl		1,9%	0%	0%	9%
učitel v MŠ	Počet		0	2	3	5
	Podíl		0%	5,0%	23,1%	4,7%
psycholog, poradce	Počet		0	6	2	8
	Podíl		0%	15,0%	15,4%	7,5%
Celkem		Počet	53	40	13	106

5.3.2 Reakce rodičů na nadání dítěte

Reakci rodičů na nadání dítěte považujeme za důležitý předpoklad pro další vývoj dítěte na poli svých poznávacích aktivit. Důležité při tom je, jak je téma nadání dítěte v rodině uchopeno. Z dostupných literárních zdrojů vyplývá, že pokud dítě má být adekvátně stimulováno k výkonům, měli by se rodiče zajímat o to, jak talent rozvíjet. Z takových postojů se zdá být nejdůležitější dávání pocitu autonomie, důvěra v poctivost dítěte, podpora jeho zájmů a cílů a „sklon vytvářet modelové hodnoty, které dítě potřebuje a k nimž patří sebeovládání a citlivost“¹⁰. Jde tedy o stimulaci ve směru aktivizace dítěte k výkonům. Tato stimulace tedy s největší pravděpodobností nebude realizována v případě, kdy rodiče nebudou brát v úvahu potenciál dítěte a nebo jeho potenciál bude zároveň cílem, tedy jakousi ohraničenou identitní dimenzí.

V našem šetření jsme předpokládali, že rodiče v momentě diagnostikování dítěte jako nadaného byli o jeho nadání informováni poprvé, proto jsme se zaměřili pouze na bezprostřední reakci na zjištěný výsledek.

Výsledky na otázku „Jak rodina hodnotí nadání svého dítěte?“ předkládáme v kontingenční tabulce s kategorií „tradice nadání“.

Tab. č. 14 – Jak hodnotí rodina nadání dítěte vs. Je nadání v rodině tradicí?

			Je nadání v rodině "tradice"?			Celkem
			ano	nelze říci	ne	
Jak hodnotí rodina nadání dítěte?	nevnímají nadání, nevěnují tomu pozornost, jsou překvapeni	Počet	3	11	8	22
		Podíl	5,4%	20,0%	50,0%	17,3%
	považují to za důležité - podporují	Počet	53	40	7	100
		Podíl	94,6%	72,7%	43,8%	78,7%
komplikuje jim to život	Počet	0	1	0	1	
	Podíl	0%	1,8%	0%	8%	
rozpačití	Počet	0	3	1	4	

¹⁰ Dacey, Lennon: *Kreativita*, Grada, Praha 2000, str. 61.

	Podíl				
		0%	5,5%	6,3%	3,1%
Celkem	Počet	56	55	16	127

Nejčastější postoj rodičů k nadání svého dítěte je podpora (celkem 78,7%). Avšak podobně jako v předchozích zjištěních, také zde se projevu výrazný vliv určité rodinné tradice na celkový postoj k nadání. Pokud se tato tradice v rodině nevyskytuje, klesá podpůrný postoj k 43,8%, zatímco „nevěnují tomu pozornost“ se vyskytlo přesně v 50% případů. Zároveň však naprostá většina rodičů (98%) uvedla, že dítě podporují v poznávacích aktivitách (vzhledem ke značné sugestivitě této otázky však lze pochybovat o validitě získaných výsledků).

5.3.3. Hodnotový systém rodiny

Z předchozích dat lze do jisté míry usoudit na dva typické přístupy rodin k nadání svého dítěte. První jsou vesměs ti, kteří již mají nějakou rodinnou zkušenost s nadáním, dítě spíše podporují, nadání svého dítěte pozorují již velmi záhy a většinou v rámci rodiny. Druzí jsou spíše bez rodinné zkušenosti s nadáním, nevěnují tomu tolik pozornosti, projevy nadání pozorují později a výrazně více na popud člověka stojícího mimo rodinu¹¹.

V této podkapitole se tedy budeme věnovat tomu, jaké jsou tyto rodiny z perspektivy pozorovaných hodnot rodiny. Této oblasti se týkají tři otázky, z nichž první je otevřená a další dvě zaměřené na hodnoty *úspěch* a *poznání*.

Odpovědi na otevřenou otázku¹² se týkaly vesměs dvou oblastí: dobrých vztahů v rodině (např.: rodina, děti, podpora dětí, dobré vztahy v rodině, rodinná pohoda, láska, apod.) a pracovní a studijní kariéry (např.: vzdělání, dobré výsledky ve škole, aby dítě mělo dobrou práci, apod.).

Tab. č. 15 – Četnost uváděných hodnot rodiny na otevřenou otázku

		Četnost	Procenta
Vztahy v rodině	ano	39	27,9
	neuveдено	101	71,4
Pracovní a studijní kariéra	ano	9	6,4
	neuveдено	131	92,1

Uzavřené otázky byly cílené na oblast poznání a úspěchu.

Tab. č. 16 – Četnost odpovědí na uzavřené otázky hodnot rodiny

Představuje poznání výraznou hodnotu?	ano	116	82,9
	ne	24	15,7
Představuje úspěch výraznou hodnotu?	ano	94	67,1
	ne	46	30,7

¹¹ Přestože jsme neučinili „horizontální“ analýzu dat (tedy zjištění, zda většina z uváděných kategorií se skutečně vyskytuje u stejných dětí), k tvrzení nás opravňuje kategorie „tradice nadání“, kterou jsme soubor rozdělili a podle které jsme vyhodnocovali všechny následující proměnné.

¹² Otázka zněla: „Popište hodnotový systém rodiny tak, jak jej pozorujete.“

Celkem	140	100,0
--------	-----	-------

Na otevřené otázky týkající se hodnot rodinného systému většina respondentů neodpověděla vůbec. Přesto lze však výsledek v kategorii „Vztahy v rodině“, považovat za poměrně výrazný. Z výsledků lze tedy konstatovat že pro rodiny nadaných dětí je důležitou hodnotou poznání a vztahy v rodině (dobré rodinné zázemí, pohoda) a úspěch až na druhém místě.

Jak jsme již naznačili výše, rodiny se v postojích k nadání svého potomka rozdělují do dvou skupin s těmito charakteristikami¹³:

1. Rodina akcentující nadání dítěte (cca dvě třetiny)

- většinou má zkušenost s nadaným jedincem v širší rodině
- identifikuje nadání dítěte dříve a jedinci v rodině
- jsou orientováni na poznání a dobré vztahy v rodině
- přijímají nadání dítěte a hodlají je rozvíjet

2. Rodina bez vyhraněného vztahu k poznání (cca jedna třetina)

- většinou nemá zkušenost nadaným jedincem v širší rodině
- identifikuje nadání dítěte později, často prostřednictvím pedagogických a poradenských pracovníků
- jsou orientováni více na úspěch a kariéru („praktické“ dovednosti)
- k nadání dítěte nemají vyhraněný postoj

5.3.4. Vztah IQ a některých sociodemografických dat

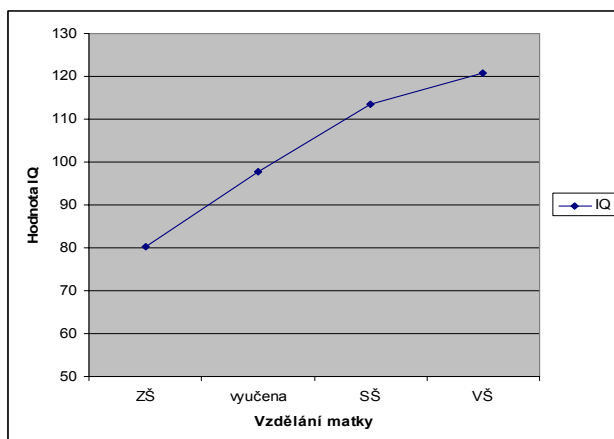
Pro dokreslení obrazu rodiny „typického“ nadaného dítěte lze využít také data, která byla použita pro standardizaci nástroje SON-R a která čítají celkem 653 protokolů z testu a údajů dle sledovaných sociodemografických kritérií. Uvedeme velmi stručnou přehledovou analýzu jednotlivých evidovaných dat u každého protokolu s celkových IQ skórem z testu SON-R.

5.3.4.1 Vztah vzdělání rodičů a IQ dítěte

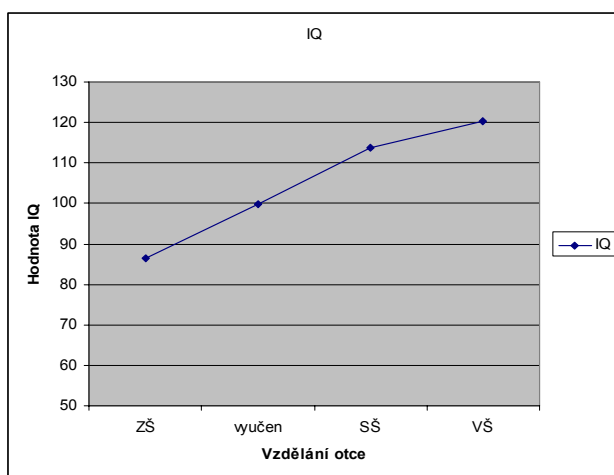
V následujícím grafu uvádíme souvislost mezi průměrným naměřeným IQ testem SON-R a stupněm vzdělání matky a otce.

Tab. č. 17 - Závislost mezi vzděláním matky a průměrným IQ dětí

¹³ K tvrzení, že uvedené proměnné spolu souvisí, nás opravňují zde neuvedené údaje vyplývající z kontingenčních tabulek. (např. vztahy v rodině a poznání jako rodinná hodnota má dvojnásobnou četnost u jedinců, kteří jsou z rodin s výskytem nadaného jedince).

Tab. č. 18 - Závislost mezi vzděláním otce a průměrným IQ dětí

V obou případech je celková míra IQ pozitivně ovlivněna vyšším stupněm vzdělání. Úroveň průměrného naměřeného IQ stoupá s každým stupněm vzdělání lineárně (cca 13bodů na jeden stupeň) s výjimkou menší strmosti mezi SŠ a VŠ (jen 7 bodů). Výsledky potvrdil také T-test nezávislých proměnných, kdy byla vždy zavržena nulová hypotéza na 5% hladině významnosti u všech po sobě jdoucích hodnot (např. ZŠ a vyučení apod.)¹⁴. Rozdíly mezi vlivem vzdělání otce a matky nebyly zjištěny.

Celkově se dá s jistotou říci, že vzdělání otce a matky výrazně ovlivňuje úroveň naměřené hodnoty IQ u dětí.

5.3.4.2. Vztah místa bydliště (dle počtu obyvatel) a celkového IQ

Také v této kategorii lze nalézt vztah mezi místem bydliště a celkovým skórem IQ, který činí v průměru 7 bodů ve „prospěch“ města. Průměrný naměřený skóre u dětí, kteří bydlí na vesnici (obec s méně než 5000 obyvateli) je cca 105, zatímco u dětí z města to je cca 112

¹⁴ S výjimkou dvojice VOŠ a VŠ u vzdělání matek. Výsledek ovšem zkresluje příliš nízký počet matek se vyšším odborným vzděláním (pouze 6). Z tohoto důvodu jsme také tuto kategorii nezařadili do grafu.

bodů. Také v tomto případě byla zamítnuta nulová hypotéza pomocí T-testu při hladině významnosti 5% (signifikance=0,001).

5.3.4.3. Vliv úplnosti rodiny na celkové IQ dítěte

Také kategorie úplnosti rodiny je vztahu k naměřené hodnotě IQ. U dětí z úplné rodiny (rodiče bydlí spolu a nejsou rozvedeni) bylo naměřeno průměrné IQ téměř 103, zatímco u dětí z úplné rodiny cca 112 bodů. Jde o rozdíl významný, signifikance T-testu byla 0,002.

5.3.4.4. Vliv pohlaví

Dle získaných údajů je rozdíl průměrného získaného IQ mezi pohlavími minimální. Průměrné IQ dívek bylo cca 112, zatímco u chlapců cca 109. Nelze tedy usuzovat na závislost pohlaví a dosaženého IQ skóru (signifikance T-testu = 0,088).

5.3.4.5. Socioekonomický status

Vzhledem k povaze zjišťovaných dat v této kategorii byl zvolen arbitrární postup stanovování socioekonomické úrovně. Psychologové tedy odhadovali úroveň dle dostupných informací na trojbodové škále nízký – střední – vysoký. Bez předchozí regulace jsme získali procentuální rozložení jednotlivých položek 15 – 70 – 15, což může vytvářet určitou představu o popisovaných skupinách respondentů.

Průměry naměřeného IQ se v jednotlivých skupinách významně lišily, viz následující tabulka.

Tab. č. 19

Socioekonomický status	Průměr IQ	N
nízký	87,2135	89
střední	113,1857	447
vysoký	120,9560	91

Také u této proměnné můžeme zamítnout nulovou hypotézu mezi oběma páry hodnot. Dá se tedy předpokládat, že socioekonomická úroveň se významně promítá do výsledných IQ skfů. V podobném duchu zaznívají i závěry některých zahraničních výzkumů (viz Heller, Mönks, Sternberg, Subotnik: *International Handbook of Giftedness and Talent second edition*, Elsevier Science, Oxford 2000, str. 308).

5.4. Nadané dítě a vrstevníci

Sociální dimenzi nadaného dítěte považujeme za důležitou součást života dítěte, která je nejen předpokladem spokojeného života dítěte, ale také důležitou osobnostní charakteristikou dítěte. Předpokládáme, že nadprůměrný výsledek dítěte v inteligenčních testech může v určitých případech implikovat osobnostní i behaviorální odlišnost dítěte, která se může

projevovat ve snížené sociabilitě a přijímání dítěte ostatními vrstevníky. Některé studie¹⁵ uvádí, že nadané děti (lze-li vůbec se o této skupině dětí vyjadřovat jako o celku se společenými rysy) vykazují nadprůměrnou citlivost, samostatnost a nekonformnost, tedy vlastnosti, které mohou implikovat sníženou dovednost hladce navazovat vztahy s vrstevníky.

5.4.1 Spokojenost dítěte ve skupině vrstevníků

Sociabilitu nadaných dětí budeme pozorovat ve dvou dimenzích. První je dimenze afility (tendence ke společenským kontaktům) a druhá výjimečnosti (role). Zajímat nás tedy bude do jaké míry je jedinec okolím přijímán a do jaké míry je on sám spokojen s vrstevníky a také jaká je jeho role, kterou ve společnosti zastává.

Tab. č. 20 - Je dítě přijímáno kolektivem vrstevníků?

	Četnost	Procenta
ano	91	65,0
nelze říci	33	23,6
ne	16	10,0
Celkem	140	100,0

Tab. č. 21 - Je dítě v kolektivu spolužáků spokojené?

	Četnost	Procenta
ano	78	55,7
jak kdy	49	35,0
ne	10	9,3
Celkem	137	100,0

Dá se říci, že přibližně dvě třetiny sledované skupiny nadaných dětí jsou v kolektivu vrstevníků spokojené a zároveň jsou vrstevníky přijímány. Přesto v tomto ohledu zdaleka nejsou odpovědi jednotné a přibližně 10% dotázaných odpověděla, že dítě není v kolektivu vrstevníků spokojené, nebo že jimi není přijímáno.

Na možné další vlastnosti této skupiny dětí se můžeme podrobněji podívat prostřednictvím sledovaných kategorií. Výrazné rozdíly můžeme sledovat mezi pohlavími dítěte. Z následující kontingenční tabulky vyplývá, že chlapci jsou přijímáni kolektivem vrstevníků méně než děvčata. Nepřijímána či neutrálně přijímána je téměř polovina všech chlapců, zatímco u děvčat pozitivní přijetí výrazně převažuje (80%).

Tab. č. 22 - Pohlaví respondenta * Je dítě přijímáno kolektivem vrstevníků? Kontingenční tabulka.

	Je dítě přijímáno kolektivem vrstevníků?			Celkem
	ano	nelze říci	ne	ano
Pohlaví respondenta muž	43 55,1%	22 28,2%	13 16,7%	78 100,0%

¹⁵ Šafářová, Širůček: Výskyt úzkosti u nadaných dětí. IPPP ČR, Brno 2005.

	žena	48	11	1	60
		80,0%	18,3%	1,7%	100,0%
Celkem		91	33	14	138
		65,9%	23,9%	10,1%	100,0%

Ještě výraznější rozdíl můžeme pozorovat u kategorie spokojenosti v kolektivu vrstevníků.

Tab. č. 23 - Pohlaví respondenta * Je dítě v kolektivu spolužáků spokojené? Kontingenční tabulka.

		Je dítě v kolektivu spolužáků spokojené?			Celkem
		ano	jak kdy	ne	ano
Pohlaví respondenta	muž	31	38	8	77
		40,3%	49,4%	10,4%	100,0%
	žena	47	12	1	60
		78,3%	20,0%	1,7%	100,0%
Celkem		78	50	9	137
		56,9%	36,5%	6,6%	100,0%

Zatímco u děvčat se rozložení prakticky nemění, u chlapců se téměř u poloviny dotázaných (49,4%) vyskytuje odpověď „jak kdy“.

Z další analýzy vyplývá, že nespokojení chlapci stojí v kolektivu vrstevníků spíše stranou, avšak nejde jen o uzavřené typy dětí. Na míře extroverze/introverze tito chlapci dosáhli průměrné úrovně 5,6, avšak se směrodatnou odchylkou 2,8 (u spokojených chlapců to bylo 5,8 a 1,5). Z toho vyplývá, že nespokojené mohou být jak děti otevřené (a tedy zřejmě spíše útočné či příliš sebestředné), tak i uzavřené (tedy spíše „badatelské“, introvertní). Zároveň s postojem rodiny k nadání dítěte, dokonce ani s hodnotovým systémem rodiny spokojenost dítěte v kolektivu příliš nesouvisí, v jednotlivých kategoriích se objevily jen minimální rozdíly, snad jen s výjimkou poznání jako hodnoty, která příznivě ovlivňuje spokojenost dítěte.

Celkově se dá říci, že přibližně dvě třetiny nadaných žáků jsou v kolektivu vrstevníků spokojené, zatímco přibližně třetina spokojená buď není vůbec a nebo jen zčásti. Přestože nám chybí kontrolní vzorek k porovnávání výsledků nelze tvrdit, že by samotné intelektové nadání implikovalo nějaký specifický vztah k vrstevníkům. Alespoň ne na námi sledované úrovni základní spokojenosti/nespokojenosti či přijímání/nepřijímání kolektivem. Existují-li však určitá specifika sociálních charakteristik kognitivně nadaného dítěte, jedná se spíše o rozdíly jemnější a skrytější, než-li pozorované přijetí/nepřijetí (může být v tomto smyslu vnímán také mírný rozdíl mezi subjektivní spokojeností a deklarovaným převažujícím přijetím dítěte ze strany kolektivu, zvláště pak u chlapců). Jistý vývoj bychom také mohli zaznamenat u starších dětí, zejména po nástupu povinné školní docházky.

5.4.2 Role a výjimečnost dítěte mezi vrstevníky

Druhou pozorovanou dimenzí charakteristiky sociálního postavení nadaného dítěte je role a význam dítěte ve vrstevnickém kolektivu. Tématu se týkaly dvě otázky, z nichž jedna se dotýkala role dítěte a druhá jeho výjimečnosti. Obě otázky byly polootevřené. V případě, že si

respondent vybral odpověď „ano“, měl svou odpověď libovolně konkretizovat. Všechna tato doplnění jsme opět kategorizovali do několika opakujících se významů.

Z odpovědí, které se týkaly role dítěte v kolektivu vrstevníků jsme získali následující rozložení:

Tab. č. 24 - Zastává dítě v kolektivu vrstevníků významnější roli?

	Četnost	Procenta
Valid leader, organizátor	44	31,4
badatel, "hlava" na nějaký obor	5	3,6
narušitel	2	1,4
ne	87	62,1
celkem	138	98,6

Téměř dvě třetiny dětí nemají v kolektivu žádnou významnější roli. Vzhledem k nezapočatému procesu koheze skupiny to však není žádný překvapivý údaj. Ve skupině dětí do 10 let lze jen těžko identifikovat nějakou roli, která by nebyla podmíněna vnějšími okolnostmi, zejména postojem blízké autority. Získané údaje je tedy třeba vnímat jako identifikaci určité tendence v této oblasti, než-li validní data (k deklarované kategorii).

Lze si všimnout, že naprostá většina z těch, kterým je výjimečná role přisuzována, je orientována na vedení a organizování činností v kolektivu. Zdá se tedy, že jde o dovednost, která je podmíněna více temperamentem, než-li úrovní kognitivního vývoje (jako např. kategorie badatele, která se krystalizuje až na ZŠ, s jistotou až na 2. stupni).

Podobné výsledky lze pozorovat také u druhé otázky, která se dotýkala výjimečnosti.

Tab. č. 25 - Je dítě ve společnosti vrstevníků něčím výjimečné?

	Četnost	Procenta
znalostmi	19	13,6
temperamentem	5	3,6
vedoucím postavením	5	3,6
zájmy	21	15,0
je stranou	10	7,1
ne	75	53,6
celkem	136	100,0

Výrazný rozdíl lze pozorovat pouze u kategorií, které se dotýkají zájmů dítěte, kdy můžeme pozorovat patrný nárůst četnosti v této oblasti od předchozí kategorie. Téměř 30% nadaných dětí jsou dle pozorování výjimečné díky svým znalostem a zájmům, avšak pouze 3,6% má ve vrstevnickém kolektivu roli badatel. Opět to souvisí s vývojovou fází na úrovni skupinové koheze. Dítě je sice výjimečné, skupina však tuto výjimečnost opomíjí ve prospěch jiných kvalit, jako je např. temperament, sociální dovednosti apod. Znalosti a bádání v určitém oboru není pro děti do sedmi let zajímavé, zvláště pak pokud jde o předškoláky. Nástupem školní docházky začínají tyto hodnoty získávat na důležitosti.

Zdá se tedy, že v pozorovaném věku jsou výrazně vnímáni ti nadaní, kteří jsou zároveň otevření, sociálně zdatnější, přátelštější. Získávají roli leadera, organizátora různých

společných akcí, jsou zřejmě vtipní, otevření, zatímco typy uzavřenější jsou spíše na okraji (viz více než 7% dětí jsou výjimečné tím, že jsou ve vrstevnické skupině stranou). Přesto však platí, že více než polovina pozorovaných dětí v kolektivu vrstevníků nezastává žádnou významnější roli, ani není nijak výjimečná.

5.5. Problematika „dvojí výjimečnosti“ nadaných

Problém tzv. dvojí výjimečnosti vychází z předpokladu, že nadání je vlastností jedince, kterou mohou ve zvýšené míře doprovázet různé poruchy, které se týkají zejména nerovnoměrného vývoje (v případě, že je jedna z oblastí rozvinutá, jiná se může vyvíjet pomaleji), specifických poruch učení či poruchy pozornosti apod. Tato nerovnoměrnost vývoje může být determinována jak fyziologicky, tak sociálně. V každém případě nadání může vytvářet nerovnováhu, která má za následek nedostatky v dílčích funkčních oblastech.

V našem dotazníku jsme se věnovali této problematice třemi otázkami. První se týkala případné stanovené diagnózy dítěte v oblasti SPU, pozorování znaků nerovnoměrného vývoje, neklidu a poruch pozornosti (zde jsou míněny projevy přibližně na úrovni symptomů, které jsou součástí syndromů ADHD a ADD).

Odpovědi na první otázku jsou do velké míry ovlivněné nízkým věkem pozorovaných, zejména tím, že jde o děti předškolní. Právě škola, kdy dítě poprvé začíná systematicky pracovat se symboly (ať už při psaní či čtení), je identifikačním polem pro poruchy typu SPU. Je tedy zřejmé, že počet diagnostikovaných dětí je v této věkové kategorii poměrně malý.

To také potvrdily získané výsledky. Pouze 9 dětem ze 140 byla diagnostikována některá z SPU.

Výraznější výsledky jsme obdrželi na druhou otázku týkající se znaků nerovnoměrného vývoje. U cca 24% dětí byly pozorovány znaky nerovnoměrného vývoje. Nejčastěji zmiňovány byly problémy v oblasti *grafomotoriky, motoriky a vývoje řeči*. Četnost výskytu pozorovaných znaků nerovnoměrného vývoje se zároveň výrazně liší dle pohlaví dítěte.

Tab. č. 26 Četnost výskytu pozorovaných znaků nerovnoměrného vývoje

		Lze u dítěte pozorovat znaky nerovnoměrného vývoje?		Celkem
		ano	ne	
Pohlaví respondenta	muž	26 32,9%	53 67,1%	79 100,0%
	žena	8 13,1%	53 86,9%	61 100,0%

Z výsledků tedy vyplývá, že téměř u třetiny chlapců byly pozorovány znaky nerovnoměrného vývoje, což je výrazně více oproti děvčatům (13%).

Co se týká pozorovaného neklidu a poruch pozornosti u dětí byly výsledky obdobné, i když s nižší četností.

Tab. č. 27 Je dítě výrazně neklidné, nebo nesoustředěné?

	Je dítě výrazně neklidné, nebo nesoustředěné?		Celkem
	ano	ne	
Pohlaví respondenta muž	16 20,3%	63 79,7%	79 100,0%
žena	6 9,8%	55 90,2%	61 100,0%

Také u této položky byl podíl chlapců s pozorovaným neklidem vyšší než děvčat (více než dvojnásobně).

6. Shrnutí výsledků a závěry

6.1. Shrnutí zjištění v jednotlivých položkách

Ze získaných výsledků můžeme formulovat tato tvrzení:

- 1) Pozorované děti vykazují nejčastěji rysy všeobecného nadání a předmět jejich zájmu je spíše proměnlivý
- 2) K prediktorům vyššího IQ u předškolních dětí patří zejména spontánní čtení, méně pak výrazně vyšší slovní zásoba, hluboký zájem o poznatky (např. četba encyklopedií) a výrazná zručnost při práci se stavebnicemi
- 3) U více než třetiny dětí je pozorována společenskost a sebejistota, u pětiny pak uzavřenost, klid, pečlivost, u sedminy tvrdohlavost, ochota, vtip. Dívky jsou vnímány jako společenější a ochotnější než chlapci, zatímco chlapci jsou vnímáni jako tvrdohlavější a neklidnější. Celkově je populace nadaných dětí z pohledu jejich vlastností vnímána jako nesourodá.
- 4) U téměř poloviny rodin, ze kterých děti pocházejí, lze zaznamenat výskyt nadaného jedince.
- 5) Nadání u předškoláků bylo poprvé vnímáno v průměru ke konci třetího roku věku dítěte, nejčastěji jeho rodiči.
- 6) Téměř čtyři pětiny rodičů považují nadání svého dítěte za důležité a jsou ochotni je dále rozvíjet.
- 7) Rodiny, u kterých lze zaznamenat výskyt nadaného jedince, identifikují nadání dítěte v průměru o rok dříve (téměř výhradně rodiči) a více považují jeho nadání za důležité.
- 8) Rodiny nadaných jsou hodnotově více orientovány na poznání, než na úspěch a více na vztahy v rodině, než na studijní a pracovní kariéru.
- 9) Hodnota IQ dětí je vyšší u dětí vzdělanějších rodičů, s bydlištěm ve městě, z úplných rodin a z rodin s vyšším socioekonomickým statutem.
- 10) Více než polovina sledovaných dětí je přijímána kolektivem vrstevníků a je v něm spokojena. Chlapci jsou v tomto ohledu méně spokojeni a přijímáni než-li děvčata (rozdíl cca 30%).
- 11) Více než polovina dětí není v kolektivu vrstevníků ničím výjimečná a nezastává žádnou významnou roli. U jedinců, kteří jsou hodnoceni jako výrazní, převládá schopnost vést a organizovat.

- 12) U většiny dětí nebyla diagnostikována SPU a nebyly pozorovány znaky nerovnoměrného vývoje či neklidu. Chlapci jsou však téměř s dvojnásobnou četností pozorování jako neklidní či se symptomy nerovnoměrného vývoje než děvčata.

6.2. Analýza jednotlivých zjištění a konstrukce typů nadaných

U většiny ze sledovaných kategorií můžeme poukázat na heterogenitu složení populace nadaných žáků. Zajímají se o různé věci, jsou povahově odlišní, z různého prostředí a různě se nacházejí v kolektivu vrstevníků. Přestože předpokládáme, že vysoká úroveň rozumových schopností implikuje určitá specifika jedinců na poli poznání, chování a osobnosti, nelze tato specifika jednoznačně shrnout a tedy formulovat s jistotou balík opatření, který by odpovídal na vzdělávací potřeby těchto jedinců ve smyslu rozvíjení klíčových kompetencí.

Ze získaných zjištění se však dá předpokládat, že v populaci nadaných jedinců existují určité typy dětí, které lze v určitém směru charakterizovat.

Za prvé je to typ tzv. **leadra**, tedy jedince, který dokáže své nadání uplatnit na poli vztahů s vrstevníky a v jisté konfiguraci i s autoritami. Ze získaných zjištění (např. pozorované vlastnosti, pozice v kolektivu vrstevníků) můžeme usuzovat na třetinu až polovinu populace nadaných. Takový jedinec bude aktivní ve směru k okolí, bude citlivý na svou pozici v kolektivu, bude organizátorem a zároveň spolupracujícím článkem, kterého je vhodné vtahovat do dění např. ve školní třídě, pověřovat ho různými úkoly apod. Dá se předpokládat, že bude ochotný pomoci slabším, řešit problémy kolektivu atd. Může jít také o jedince, který není nijak v systému kolektivu nijak výjimečný, je v něm však spokojený a je také přijímán okolím. Tomuto typu budou odpovídat spíše dívky.

Druhý typ, může být tzv. **badatel**, tedy jedinec stojící spíše na okraji kolektivu, avšak zpravidla respektován pro své dovednosti (zejména v kolektivu starších dětí). Jeho spokojenost v kolektivu bude spíše proměnlivá, podobně jako ochota participace na společných aktivitách. Bude více zaměřen na své poznávací aktivity, než na dění např. ve školní třídě. Můžeme usuzovat přibližně na čtvrtinu až třetinu populace nadaných.

Třetí typ by mohl být **rebel**, tedy jedinec, který je charakteristický velmi silným Já, bude mít tendenci spíše nerespektovat autority, dělat si věci po svém, bude se projevovat jako tvrdohlavý, živý. Jeho vztahy s vrstevníky budou spíše proměnlivé, stejně tak jako jeho spokojenost v kolektivu. Tento typ by mohl být také charakterizován jako „neúspěšný“ leader (kdy nedojde k požadované reakci okolí na jeho aktivitu). Ze získaných výsledků můžeme usuzovat přibližně na šestinu až pětinu jedinců.

Jedná se o jedince v předškolním věku s přihlédnutím na možné charakteristiky při nástupu školní docházky. Dá se tedy předpokládat, že zejména u skupin leader/rebel se mohou poměry zastoupení v průběhu základní a střední školy měnit.

Validitu jednotlivých typů však můžeme ověřit pouze kvalitativním šetřením, např. analýzou záznamů z dlouhodobého pozorování jednotlivců.

6.3. Závěr a diskuse

Lze konstatovat, že získaná data v mnohých kategoriích odpovídají výsledkům ze zahraničí (např. souvislost mezi vzděláním rodičů, socioekonomickým statutem a IQ dítěte, nebo v oblasti vlastností často silné Já u nadaných). Určitou nerovnováhu lze pozorovat snad

jen v oblasti role nadaných v kolektivu vrstevníků, která u nás není zdaleka tak silná jako např. v USA či v Německu (srovnej Heller, Mönks, Sternberg, Subotnik: *International Handbook of Giftedness and Talent second edition*, Elsevier Science, Oxford 2000, str. 578).

Získaná data jsou dobrým východiskem pro podrobnější studium této skupiny dětí, zejména s pomocí kvalitativních metod zkoumání. Pomocí těchto metod by tak mělo být možné ověřit, zda se výše uvedené charakteristiky „potkávají“ v jedinci, zda skutečně tvoří výše naznačené typy a zda lze formulovat určitý koncept identifikace jednotlivých typů nadaných dětí společně s možnou predikcí školní úspěšnosti a doporučených pedagogických postupů.

V této oblasti však přesto můžeme uvést některé zásady, které mohou být užitečné při pedagogické práci s nadanými.

1. *Nadaní jsou sebevědomější a mají silnější Já.* Z toho vyplývá, že budou méně ochotní se podřizovat pravidlům, které jsou v rozporu s jejich očekáváním a pozicí ve skupině. Zároveň budou odváznější v diskuzích s učitelem. Je tedy vhodné zadávat těmto jedincům úkoly, které budou vyžadovat jejich pozornost a zároveň jim umožní překonávat překážky. Z pedagogických postupů tak lze uvést individuálně zadávané úkoly projektového typu, případně s následnou prezentací výsledků.

2. *Nadaní jsou citliví na svou roli ve skupině.* V situacích hodnocení a akceptace/odmítnutí iniciativy nadaného jedince v prostředí školy, je vhodné věnovat zvýšenou pozornost dopadům takového jednání na sociální pozici dítěte. Nadaný žák bude mít větší tendenci reagovat útokem, či úzkostí.

3. *Nadaní žáci jsou heterogenní skupinou.* Nejedná se tedy populaci žáků, pro něž by existovaly univerzální postupy a bylo by možné je snadno a okamžitě identifikovat ve školním prostředí. Nadaný žák se může projevovat různě včetně nápadné podvýkonnosti, která může být zapříčiněna úzkostí, ztrátou motivace, nebo vzdorem.

7. Přílohy

V rámci standardizace psychodiagnostického nástroje SON-R 2,5-7 byla sebrána relevantní data u každého testovaného probanda. K tomuto účelu byl sestaven dotazník, který byl rozdělen na dvě části. Část 1 byla zaměřena na sociodemografické charakteristiky jedince a jeho rodičů a byla vyplňována u každého probanda. Část 2 byla zaměřena na popis kategorií v souvislosti s nadáním dítěte a byla vyplňována u probandů s celkovým IQ skórem nad 120. Do výzkumného vzorku, který je předmětem této zprávy, byli nakonec zahrnuti pouze jedinci s celkovým skórem vyšším než 125.

7.1. Dotazník, část 1

Dotazník k vyšetření SON-R (shrnutí anamnestických údajů a údajů z pozorování)

Jméno probanda (nebo iniciály či kód shodný s protokolem):.....

1. Vzdělání rodičů:

otec: ZŠ vyučen SŠ VŠ jiné:.....

matka: ZŠ vyučena SŠ VŠ jiné:.....

2. Dítě žije:

ve městě (obec nad 5000 obyvatel)

na venkově (obec do 5000 obyvatel)

3. Hodnocení socioekonomického statutu rodiny (dle vlastního úsudku):

nízký

průměrný

vysoký

4. Další údaje (není nutné vyplňovat jsou-li odpovědi negativní):

a. **Jiná národnost dítěte než česká? jaká:**.....

Pokud ano, mluví dítě česky? Jak dlouho pobývá na území ČR, odkdy chodí do české školy?

b. **Rodiče žijí odděleně?**

Ano, jak dlouho:.....

Ne

c. **Je dítě mentálně, nebo tělesně postižené?**

jak:....., uveďte stupeň postižení:

d. **Je dítě integrované (dochází-li již do školy)?**

Z jakých důvodů:.....

e. **Jiné závažné a relevantní údaje z osobní a rodinné anamnézy?**

7.2 Dotazník, část 2

Část II. – SON-IQ (S) > 120, JEN NADANÍ

- vyplňuje se pouze u probandů s celkovým standardním skórem vyšším než 120
- ke každé odpovědi je možné připsat jakýkoli komentář
- otázku je možné vynechat, neexistuje-li na ni adekvátní odpověď, stejně tak je-li již skutečnost uvedena jinde

A. Charakter nadání

1. *V jakém oboru je dítě nadané (možno uvést i všeobecné nadání)?*
2. *Jakých konkrétních výsledků dítě pravděpodobně díky svému nadání dosahuje (např. spontánně začalo číst, počítat, vyjmenuje jména mnoha druhů dinosaurů apod.)? V jakém věku?*

B. „Příběh“ nadání.

1. *Je nadání v rodině „tradici“ (tj. vyskytuje se i u předků, je v příběhu rodu nadání důležitým odkazovým bodem)?*

ano   nelze říci   ne
2. *V jakém věku bylo nadání poprvé pozorováno a kým?*
3. *Lze zaznamenat vývoj v zájmech dítěte (zajímá jej pokaždé něco jiného, nebo zpočátku byl bez zájmu, po nástupu do MŠ se začal věnovat hudbě, nastoupil do výtvarného kroužku apod.)?*

C. Rodinný a sociální background dítěte.

1. *Jak rodina hodnotí nadání svého dítěte (je to dobré pro dítě, nic to neznamená, jsme z toho překvapení, je nám to jedno apod.)?*
2. *Popište hodnotový systém rodiny tak, jak jej pozorujete*
3. *Představuje pro rodinu poznání výraznou hodnotu?*

ano   ne

4. Představuje pro rodinu úspěch výraznou hodnotu?

ano ne

5. Podporují rodiče dítě v jeho spontánních poznávacích aktivitách?

ano ne

D. Status dítěte v kolektivu vrstevníků

1. Je dítě přijímáno kolektivem vrstevníků (je zapojováno do společných aktivit, je oblíbené apod.)?

ano nelze říci ne

2. Zastává dítě (dle vyprávění) nějakou významnější roli ve skupině vrstevníků (leader, organizátor, velmi oblíbený ve skupině apod.)

ano, jakou: ..... ne

3. Je dítě ve společnosti vrstevníků něčím výjimečné (není-li již uvedeno)?

ano, čím: ..... ne

4. Je dítě ve škole (ve společnosti vrstevníků) spokojené?

ano jak kdy ne

E. SPU, LMD, znaky nerovnoměrného vývoje

Je u dítěte diagnostikovaná, nebo pozorovatelná SPU?

ano, jaká: ..... nelze říci ne

Lze u dítěte pozorovat znaky nerovnoměrného vývoje?

ano, v jakých oblastech zaostává: ..... ne

Je dítě výrazně neklidné, nebo nesoustředěné (přibližně na úrovni ADHD, ADD)?

ano ne

F. Osobnost nadaného dítěte

1. Charakterizujte dítě na škále (dle Vašeho dojmu):

zcela introvertní (0) – zcela extrovertní (9): .....

2. *Popište dítě libovolným počtem přídavných jmen tak, jak jej pozorujete Vy:*

G. Jiné postřehy, zvláštnosti dítěte oproti běžné populaci dané věkové kategorie:

8. Obsah

1. CÍLE PROJEKTU	1
2. CHARAKTERISTIKA ŠETŘENÍ	1
3. METODA VÝZKUMU	1
4. KATEGORIE VÝZKUMU	2
5. ZÍSKANÁ DATA	3
5.1. POPIS VZORKU	3
5.2. NADÁNÍ A DÍTĚ	3
5.2.1. <i>Charakter nadání</i>	3
5.2.2. <i>Projevy nadání</i>	4
5.2.3. <i>Popis nadaného dítěte z pozice psychologa</i>	5
5.3. RODIČE, RODINA	9
5.3.1. <i>„Příběh nadání“</i>	9
5.3.2. <i>Reakce rodičů na nadání dítěte</i>	13
5.3.3. <i>Hodnotový systém rodiny</i>	14
5.3.4. <i>Vztah IQ a některých sociodemografických dat</i>	15
5.3.4.1 <i>Vztah vzdělání rodičů a IQ dítěte</i>	15
5.3.4.2. <i>Vztah místa bydliště (dle počtu obyvatel) a celkového IQ</i>	16
5.3.4.3. <i>Vliv úplnosti rodiny na celkové IQ dítěte</i>	17
5.3.4.4. <i>Vliv pohlaví</i>	17
5.3.4.5. <i>Socioekonomický status</i>	17
5.4. NADANÉ DÍTĚ A VRSTEVNÍCI	17
5.4.1 <i>Spokojenost dítěte ve skupině vrstevníků</i>	18
5.4.2 <i>Role a výjimečnost dítěte mezi vrstevníky</i>	19
5.5. PROBLEMATIKA „DVOJÍ VÝJIMEČNOSTI“ NADANÝCH	21
6. SHRNUÍ VÝSLEDKŮ A ZÁVĚRY	22
6.1. SHRNUÍ ZJIŠTĚNÍ V JEDNOTLIVÝCH POLOŽKÁCH	22
6.2. ANALÝZA JEDNOTLIVÝCH ZJIŠTĚNÍ A KONSTRUKCE TYPŮ NADANÝCH	23
6.3. ZÁVĚR A DISKUSE	23
7. PŘÍLOHY	24
7.1. DOTAZNÍK, ČÁST 1	24
7.2 DOTAZNÍK, ČÁST 2	25

Institut
pedagogicko-
psychologického
poradenství ČR

Novoborská 372,
190 00 Praha 9

[http:// www.ippp.cz](http://www.ippp.cz)
sekretariat@ippp.cz

IČO: 496 28 518
Tel: 283 882 296

8. OBSAH..... 28